

VARDAŽODŽIŲ GALŪNIŲ IR KAMIENŲ AKCENTINĖS GALIOS NUSTATYMO TVARKA

Antanas PAKERYS

Lietuvių kalbotyroje nuo F. Kuršaičio laikų yra įsitvirtinusi tradicija vardažodžių kirčiavimo tipus įvardyti kaip kirčiuotes. Jos tiksliai išreiškia kamienų akcentinį statusą, bet prasčiau parodo įvairių linksniuotųjų žodžių galūnių kirčiuotumą ar nekirčiuotumą. Kaip tam tikri kirčiuotųjų rodikliai paprastai nagrinėjami daugiskaitos kilmininko arba naudininko ir daugiskaitos galininko kirčiavimo ypatumai, nes šių linksnių kirčio vieta nepriklauso nuo žodžių linksniavimo tipo. Tačiau apžvelgus įvairių vardažodžių linksniavimo paradigmas, tenka konstatuoti, jog net ir tos pačios kirčiuotės žodžių to pačio linksnio vienos galūnės esti kirčiuotos, kitos – nekirčiuotos.

Morfemų gebėjimas gauti kirtį nuodugniau nagrinėjamas tuose akcentologijos darbuose, kuriuose ieškoma morfonologinių priežasčių, lemiančių kirčio vietą. Tokių tyrinėjimų apžvalgą yra pateikęs B. Stundžia (1993; 1995). Remiantis F. de Saussure'o (1896), L. Hjelmslevo (1936–1937), P. Garde'o (1968), J. Kuryłowicziaus (1940; 1962) ir kt. kalbininkų idėjomis, jau imamasi aprašyti lietuvių bendrinės kalbos vardažodžių morfemų akcentinę galią (vertę) (Darden, 1970; 1982; Dudas, 1972; Girdeinis, 1997; Stundžia, 1992; 1995 ir kt.).

Paprastųjų (pirminių) vardažodžių kirčiavimas analizuojamas atsižvelgiant į šias morfemų savybes: kamieno ir galūnių akcentinę galią (morfemos esti stipriosios ir silpnosios), papildomą galūnių požymį – atrakciją (šia savybe pasižymintios galūnės vadinamos atrakinėmis, kitos – neatrakinėmis); pastarasis reiškinys yra susijęs su kamieno paskutinio skiemens priegaide ir kiekybe (skiriami dveji skiemenys: 1) kirčiuoti netvirtapradžiai, t. y. tvirtapradžiai arba trumpieji, 2) kirčiuoti tvirtapradžiai arba nekirčiuoti). Konkretųjų žodžio linksnių kirčio vieta nustatoma pagal tas savybes turinčių morfemų jungimosi taisykles.

Tačiau, nusakant akcentines morfemų savybes, dažniausiai nepavyksta išvengti metodologinių netikslumų, kurie, be visa ko, gerokai trukdo suvokti naujų tyrimo metodų savitumą.

Viena iš morfonologinės kirčiavimo analizės pagundų eiti lengviausiu keliu – remtis tradicinėmis kirčiuotėmis bei jų nustatymo būdais. Sakysim, neretai siūloma vardažodžių kamienų stiprumą nustatyti pagal dgs. naudininko (ar kilmininko) kirčio vietą arba tiesiog pagal kirčiuotes (1 ir 2 kirčiuotės vardažodžių kamienai yra stiprieji, o 3 ir 4 kirčiuotės – silpnieji). Šiuo atveju susidaro įspūdis, kad morfonologinis kirčiavimo nagrinėjimas tėra tik iš anksto žinomų kirčiuočių požymių pervardijimas kitais terminais.

Kitas, esminis ir, rodos, sunkiau įveikiamas trūkumas – siekis iš karto apibrėžti, kas yra stipriosios ir silpnosios morfemos. Čia slypi du pavojai: arba mėginama nusaikyti akcentinę galią bendrais bruožais (ir netiksliai; pavyzdžiui, tvirtinama, kad silpnosios galūnės niekada negauna kirčio, bet vėliau paaiškėja, kad ir jos tam tikrais atvejais esti kirčiuotos), arba patenkama į ydingą apibrėžimų ratą (silpnieji kamienai apibrėžiami pagal santykį su silpnosiomis galūnėmis, ir atvirkščiai).

Be to, nustatant konkrečių linksniavimo paradigų kirčio vietą, svarbu paisyti morfemų akcentinių galių rungimosi taisyklių prioritetų (vėliau matysime, kad galūnių atrakcijos taisyklei teiktinas pirmumas).

Šiame straipsnyje bus mėginama nustatyti akcentinę pirminių (paprastųjų) vardažodžių galūnių ir kamienų galią bei išankstinių kirčiavimo sistemos (kirčiuočių ir pan.) žinių. Tam reikalui pakanka minimalios tyrėjo kalbinės kompetencijos – mokėti žodžius linksniuoti ir žinoti, kuri morfema turi kirtį, kokia yra kirčiuoto skiemens priegaidė ir kiekybė. Straipsnio tikslas – parodyti, jog, palapsniuji plėtojant analizę, galima nuosekliai ir tiksliai apibrėžti akcentinę morfemų galią ir nustatyti jų tarpusavio santykius.

Linksniuojant daugybę vardažodžių, nesunku pastebėti kirčiavimo įvairovę (įskaitant ir kirčiuotų kamieno skiemenų prozodines ypatybes). Paprastumo dėlei iš pradžių galima tenkintis dviskiemenių o linksniuotės daiktavardžių pavyzdžiais, atspindinčiais jų kirčiavimo ir šaknies prozodines skirtybes: *várna* (*várna*), *rankà* (*rañka*), *vištà* (*vištà*), *gálvà* (*gálvà*), *kalbà* (*kalbà*), *ligà* (*ligà*).

Pirmiausia derėtų bent apytiksliai nusakyti kamienų ir galūnių savybę gauti kirtį. Ta jų savybė vadinama akcentine galia ir pagal ją skiriamos stipriosios ir silpnosios morfemos.

Tiktų pradėti nuo galūnių. Jos gali būti stipriosios ir silpnosios.

Stipriosios galūnės paprastai yra tos, kurios vienu daiktavardžių esti kirčiuotos, kitų – nekirčiuotos, pvz.:

vns. kilm. -os: *galv-òs*, *kalb-òs*, *lig-òs*; bet: *várn-os*, *rañk-os*, *višt-os*;

dgs. kilm. -ų: *galv-ų*, *kalb-ų*, *lig-ų*; bet: *várn-ų*, *rañk-ų*, *višt-ų*;

dgs. naud. -oms: *galv-òms*, *kalb-òms*, *lig-òms*; bet: *várn-oms*, *rañk-oms*, *višt-oms*;

dgs. jn. -omis: *galv-òmis*, *kalb-òmis*, *lig-òmis*; bet: *várn-omis*, *rañk-omis*, *višt-omis*.

Silpnosios galūnės yra tos, kurios paprastai negauna kirčio, pvz.:

vns. naud. -ai: *várn-ai*, *rañk-ai*, *višt-ai*, *gálv-ai*, *kalb-ai*, *lig-ai*;

vns. gal. -ą: *várn-ą*, *rañk-ą*, *višt-ą*, *gálv-ą*, *kalb-ą*, *lig-ą*;

dgs. vard. -os: *várn-os*, *rañk-os*, *višt-os*, *gálv-os*, *kalb-os*, *lig-os*.

Į stipriųjų ir silpnųjų galūnių nusakymus įdėtas žodis „paprastai“, nes, kaip matysime vėliau, tam tikrais atvejais kirtis gali būti nušokęs ir į silpnąsias galūnes. Stipriąsias ir silpnąsias galūnes įmanoma apibrėžti tiksliau, nurodant papildomus kamieno ir galūnių požymius (žr. toliau).

Akcentinę kamienų galią apytiksliai galima nustatyti pagal jų santykį su galūnėmis.

Stiprieji kamienai yra tie, kurie prieš bet kokio stiprumo galūnes paprastai gauna kirtį, pvz.:

várn-ų, rañk-ų, višt-ų (prieš stipriąją dgs. kilm. galūnę *-ų*);

várn-q, rañk-q, višt-q (prieš silpnąją vns. gal. galūnę *-q*).

Silpnieji kamienai yra tie, kurie, būdami prieš stipriąsias galūnes, netenka kirčio, pvz.:

galv-ų, kalb-ų, lig-ų (prieš stipriąją dgs. kilm. galūnę *-ų*);

galv-omis, kalb-omis, lig-omis (prieš stipriąją dgs. in. galūnę *-omis*).

Silpnieji kamienai gauna kirtį tik prieš kai kurias silpnąsias galūnes, pvz.:

gálv-ai, kalb-ai, lig-ai (prieš silpnąją vns. naud. galūnę *-ai*);

gálv-q, kalb-q, lig-q (prieš silpnąją vns. gal. galūnę *-q*).

Toks stipriųjų ir silpnųjų kamienų apibūdinimas irgi tėra tik apytikslis, nes esama linksnių, prieš kurių silpnąsias galūnes ir stiprieji, ir silpnieji kamienai neišlaiko kirčio. Be to, dar neturime tikslaus stipriųjų ir silpnųjų galūnių apibrėžimų, nors santykiais su skirtingo stiprumo galūnėmis jau bandomė grįsti akcentinę kamienų galią.

Kalbos vartotojai iš klausos junta, kad kirčiuoti dviskiemenių vardažodžių kamienų skiemensys esti nevienodi:

1) tvirtapradžiai, pvz.: *várn-q, gálv-q*;

2) netvirtapradžiai, t. y. tvirtagalčiai arba trumpi, pvz.: *rañk-q, kalb-q, višt-q, lig-q*.

Kadangi dviskiemenių vardažodžių kamienai yra vienaskiemieniai, paprastumo dėlei toliau galima kalbėti tiesiog apie prozodines kamienų savybes. Taigi dviskiemenių vardažodžių kamienai esti:

1) stiprieji:

a) tvirtapradžiai (*Á*),

b) netvirtapradžiai (*Ā*);

2) silpnieji:

a) tvirtapradžiai (*á*),

b) netvirtapradžiai (*ā*).

Kai kurios vienaskiemenės vardažodžių galūnės pasižymi savita ypatybe perimti kirtį iš tam tikro kamieno. Ta savybė vadinama atrakcija, kuriai, rodos, labiau tikėtų lietuviškas vardas *trauklumas*.

Traukliosios (*atrakcinės*) galūnės yra tos, kurios perima kirtį iš bet kokio stiprumo netvirtapradžio kamieno, pvz.:

vns. jn -a: *rañk-q – rank-à, višt-q – višt-à, kalb-q – kalb-à, lìg-q – lìg-à*;
dgs. gal. -as: *rañk-q – rank-às, višt-q – višt-às, kalb-q – kalb-às, lìg-q – lìg-às*.

Ši galūnių savybė nepasireiškia šalia tvirtapradžių kamienų, pvz.:

vns. jn. -a: *várn-q – várn-a, gálv-q – gálv-a*;
dgs. gal. -as: *várn-q – várn-as, gálv-q – gálv-as*.

Netraukliosios (neatrakcinės) galūnės yra tos, kurių kirčiuotumas ar nekirčiuotumas nepriklauso nuo kamieno priegaidės ir kiekybės, pvz.:

vns. kilm. -os: *várn-os* (plg. *várn-q*), *rañk-os* (plg. *rañk-q*), *višt-os* (plg. *višt-q*); *gálv-òs* (plg. *gálv-q*), *kalb-òs* (plg. *kalb-q*), *lìg-òs* (plg. *lìg-q*);

vns. naud. -ai: *várn-ai* (plg. *várn-q*), *rañk-ai* (plg. *rañk-q*), *višt-ai* (plg. *višt-q*); *gálv-ai* (plg. *gálv-q*), *kalb-ai* (plg. *kalb-q*), *lìg-ai* (plg. *lìg-q*).

Sujungę galūnių stiprumo ir trauklumo požymius, galime teigti, kad vardažodžių galūnės esti:

- 1) stipriosios:
 - a) traukliosios (*Ē*),
 - b) netraukliosios (*E*);
- 2) silpnosios:
 - a) traukliosios (*è*),
 - b) netraukliosios (*e*).

Susipažinus su pagrindinėmis sąvokomis, galima pateikti tikslius dviskiemenių vardažodžių kamienų ir galūnių akcentinės galios apibrėžimus.

1. Silpnoji netrauklioji galūnė (*e*) yra ta, kuri niekada negauna kirčio, pvz.:

vns. naud. -ai: *várn-ai, rañk-ai, višt-ai, gálv-ai, kalb-ai, lìg-ai*;
vns. gal. -q: *várn-q, rañk-q, višt-q, gálv-q, kalb-q, lìg-q*;
vns. šauksm. -a: *várn-a, rañk-a, višt-a, gálv-a, kalb-a, lìg-a*;
dgs. vard. ir šauksm. -os: *várn-os, rañk-os, višt-os, gálv-os, kalb-os, lìg-os*.

2. Silpnoji trauklioji galūnė (*è*) yra ta, kuri perima kirtį iš bet kokio stiprumo netvirtapradžio kamieno, pvz.:

vns. jn. -a: *rank-à* (plg. *rañk-q*), *višt-à* (plg. *višt-q*), *kalb-à* (plg. *kalb-q*), *lìg-à* (plg. *lìg-q*); bet: *várn-a* (plg. *várn-q*), *gálv-a* (plg. *gálv-q*);
dgs. gal. -as: *rank-às* (plg. *rañk-q*), *višt-às* (plg. *višt-q*), *kalb-às* (plg. *kalb-q*), *lìg-às* (plg. *lìg-q*); bet: *várn-as* (plg. *várn-q*), *gálv-as* (plg. *gálv-q*).

3. Silpnasis netvirtapradis kamienas (*ā*) yra tas, kuris gauna kirtį tik prieš silpnąsias netraukliąsias galūnes, pvz.:

kalb-ai, kalb-q, kalb-os (dgs. vard.); bet: *kalb-à* (vns. vard.), *kalb-òs* (vns. kilm.), *kalb-à* (vns. jn.), *kalb-ojè, kalb-ù, kalb-òms...*;

lìg-ai, lìg-q, lìg-os (dgs. vard.); bet: *lìg-à* (vns. vard.), *lìg-òs* (vns. kilm.), *lìg-à* (vns. jn.), *lìg-ojè, lìg-ù, lìg-òms...*

4. Silpnasis tvirtapradis kamienas (*á*) yra tas, kuris gauna kirtį tik prieš silpnąsias (netraukliąsias ir traukliąsias) galūnes, pvz.:

gálv-ai, gálv-q, gálv-os (dgs. vard.) (prieš silpnąsias netraukliąsias galūnes);

gálv-a (vns. įn.), *gálv-as* (dgs. gal.) (prieš silpnąsias traukliąsias galūnes); bet: *galv-à* (vns. vard.), *galv-ojė, galv-ų, galv-óms...*

5. Stiprusis tvirtapradis kamienas (*Á*) yra tas, kuris neatiduoda kirčio jokiai galūnei, pvz.:

várn-a, várn-os, várn-ai, várn-q, ..., várn-ų, várn-oms, várn-as, várn-omis...

6. Stiprusis netvirtapradis kamienas (*Ā*) yra tas, kuris kirtį atiduoda tik traukliosioms (bet kokio stiprumo) galūnėms, pvz.:

rank-à (vns. vard.), *rank-à* (vns. įn.), *rank-às* (šių linksnių galūnės gauna kirtį iš tvirtagalio kamieno, plg. *rañk-q*); bet: *rañk-os* (vns. kilm.), *rañk-ai, rañk-q, rañk-oje, rañk-a* (vns. šauksm.), *rañk-os* (dgs. vard.), *rañk-ų, rañk-oms...*;

višt-à (vns. vard.), *višt-à* (vns. įn.), *višt-às* (šių linksnių galūnės gauna kirtį iš trumpojo kamieno, plg. *višt-q*); bet: *višt-os* (vns. kilm.), *višt-ai, višt-q, višt-oje, višt-a* (vns. šauksm.), *višt-os* (dgs. vard.), *višt-ų, višt-oms...*

7. Stiprioji netrauklioji galūnė (*E*) yra ta, kuri perima kirtį tik iš silpnųjų (tvirtapradžių ir netvirtapradžių) kamienų, pvz.:

vns. kilm. -os: *galv-òs, kalb-òs, lig-òs*; bet: *várn-os, rañk-os, višt-os*;

vns. viet. -oje: *galv-ojė, kalb-ojė, lig-ojė*; bet: *várn-oje, rañk-oje, višt-oje*;

dgs. kilm. -ų: *galv-ų, kalb-ų, lig-ų*; bet: *várn-ų, rañk-ų, višt-ų*;

dgs. naud. -oms: *galv-óms, kalb-óms, lig-óms*; bet: *várn-oms, rañk-oms, višt-oms*;

dgs. įn. -omis: *galv-omis, kalb-omis, lig-omis*; bet: *várn-omis, rañk-omis, višt-omis*;

dgs. viet. -osė: *galv-osė, kalb-osė, lig-osė*; bet: *várn-ose, rañk-ose, višt-ose*.

8. Stiprioji trauklioji galūnė (*Ē*) yra ta, kuri perima kirtį iš stipriųjų netvirtapradžių ir visų silpnųjų (tvirtapradžių ir netvirtapradžių) kamienų, pvz.:

vns. vard. -a: *rank-à* (plg. *rañk-q*), *višt-à* (plg. *višt-q*); *galv-à* (plg. *gálv-q*), *kalb-à* (plg. *kalb-q*), *lig-à* (plg. *lig-q*).

Šie pagrindiniai akcentinės morfemų galios apibrėžimai pateikiami tokia tvarka, kad visada būtų remiamasi tomis sąvokomis, kurios jau yra apibūdintos. Ne visais atvejais šis eiliškumas yra griežtas. Sakysim, be jokios žalos galima keisti vietomis 1 ir 2; 3 ir 4; 5 ir 6; 7 ir 8 apibrėžimus; 5 apibrėžimas gali užimti bet kurią vietą, išskyrus pasutinę ir pan.

Žodžio kamienų ir galūnių akcentinės galios rungimosi taisyklės yra trys ir jos taikytinos tam tikra tvarka.

1. Galūnių trauklumo taisyklė: trauklioji galūnė perima kirtį iš bet kokio stiprumo netvirtapradžio kamieno:

$\bar{A} + \bar{E} \rightarrow A\bar{E}$, pvz.: $R\bar{A}\bar{N}K + \bar{A} \rightarrow R\bar{A}N\bar{K}\bar{A}$, t. y. *rankà* (vns. vard.);

$\acute{A}+è \rightarrow Aè$, pvz.: $RAN\check{K}+\acute{a}s \rightarrow RANK\acute{a}s$, t. y. *rank\acute{a}s* (dgs. gal.);
 $\acute{a}+\acute{E} \rightarrow a\acute{E}$, pvz.: $ka\check{l}b+\acute{A} \rightarrow ka\check{l}b\acute{A}$, t. y. *ka\check{l}b\acute{a}* (vns. vard.);
 $\acute{a}+è \rightarrow aè$, pvz.: $ka\check{l}b+\acute{a}s \rightarrow ka\check{l}b\acute{a}s$, t. y. *ka\check{l}b\acute{a}s* (dgs. gal.).

2. Vienodos galios taisyklė: kirtį gauna pirmoji vienodos akcentinės galios morfema:

$\acute{A}+E \rightarrow \acute{A}E$, pvz.: $V\acute{A}RN+U \rightarrow V\acute{A}RNU$, t. y. *v\acute{a}rn\acute{u}* (dgs. kilm.);
 $\acute{A}+E \rightarrow \acute{A}\acute{E}$, pvz.: $RAN\check{K}+U \rightarrow RAN\check{K}\acute{U}$, t. y. *ra\check{n}k\acute{u}* (dgs. kilm.);
 $\acute{A}+\acute{E} \rightarrow \acute{A}\acute{E}$, pvz.: $V\acute{A}RN+\acute{A} \rightarrow V\acute{A}RNA$, t. y. *v\acute{a}rna* (vns. vard.);
 $\acute{a}+e \rightarrow \acute{a}e$, pvz.: $g\acute{a}lv+q \rightarrow g\acute{a}lvq$, t. y. *g\acute{a}lvq* (vns. gal.);
 $\acute{a}+e \rightarrow \acute{a}e$, pvz.: $ka\check{l}b+q \rightarrow ka\check{l}bq$, t. y. *ka\check{l}bq* (vns. gal.);
 $\acute{a}+è \rightarrow \acute{a}è$, pvz.: $g\acute{a}lv+\acute{a}s \rightarrow g\acute{a}lv\acute{a}s$, t. y. *g\acute{a}lv\acute{a}s* (dgs. gal.).

3. Didesnės galios taisyklė: kirtį gauna didesnės akcentinės galios morfema:

$\acute{A}+e \rightarrow \acute{A}e$, pvz.: $V\acute{A}RN+q \rightarrow V\acute{A}RNq$, t. y. *v\acute{a}rnq* (vns. gal.);
 $\acute{A}+e \rightarrow \acute{A}e$, pvz.: $RAN\check{K}+q \rightarrow RAN\check{K}q$, t. y. *ra\check{n}kq* (vns. gal.);
 $\acute{A}+è \rightarrow \acute{A}e$, pvz.: $V\acute{A}RN+\acute{a}s \rightarrow V\acute{A}RN\acute{a}s$, t. y. *v\acute{a}rn\acute{a}s* (dgs. gal.);
 $\acute{a}+E \rightarrow aE$, pvz.: $g\acute{a}lv+U \rightarrow galv\acute{U}$, t. y. *galv\acute{u}* (dgs. kilm.);
 $\acute{a}+E \rightarrow aE$, pvz.: $ka\check{l}b+U \rightarrow ka\check{l}b\acute{U}$, t. y. *ka\check{l}b\acute{u}* (dgs. kilm.);
 $\acute{a}+\acute{E} \rightarrow a\acute{E}$, pvz.: $g\acute{a}lv+\acute{A} \rightarrow galv\acute{A}$, t. y. *galv\acute{a}* (vns. vard.).

2 ir 3 taisyklę galima keisti vietomis. Tačiau traukumo taisyklei visada teiktinas pirmumas. Dėl pastarosios priežasties, nagrinėjant 2 taisyklę, nebenurodomi modeliai $\acute{A}+\acute{E}$, $\acute{a}+è$, o aptariant 3 taisyklę, nebeminima $\acute{A}+è$, $\acute{a}+è$.

Norėdami aprėpti ne tik dviskiemenius, bet ir daugiaskiemenius vardažodžius, visuose apibrėžimuose ir taisyklėse vietoj žodžių „tvirtapradis kamienas“ turėtume sakyti „kamienas, turintis paskutinį kirčiuotą tvirtapradį arba nekirčiuotą skiemenį“, o vietoj „netvirtapradis kamienas“ – „kamienas, turintis paskutinį kirčiuotą netvirtapradį (t. y. tvirtagalį arba trumpą) skiemenį“. Taigi akcentinė galūnių ir kamienų galia bus tokia pat aptartų dviskiemenių pavyzdžių ir čia pateikiamų daugiaskiemenių daiktavardžių:

v\acute{a}rna ir *patr\acute{a}nka*, *s\acute{a}ntvarka*, *p\acute{a}saka*, *n\acute{u}gara*;
rank\acute{a} (*ra\check{n}k\acute{a}*) ir *mokykl\acute{a}* (*mok\check{y}kl\acute{a}*);
vi\check{s}t\acute{a} (*vi\check{s}t\acute{a}*) ir *mergin\acute{a}* (*mergin\acute{a}*);
galv\acute{a} (*g\acute{a}lv\acute{a}*) ir *nenaud\acute{a}* (*nen\acute{a}ud\acute{a}*), *auk\check{s}tum\acute{a}* (*\acute{a}uk\check{s}tum\acute{a}*), *\check{z}emum\acute{a}* (*\check{z}\acute{e}mum\acute{a}*),
gilum\acute{a} (*gilum\acute{a}*);
ka\check{l}b\acute{a} (*ka\check{l}bq*) ir *nedarn\acute{a}* (*neda\check{r}n\acute{a}*);
lig\acute{a} (*l\check{i}g\acute{a}*) ir *nelig\acute{a}* (*nelig\acute{a}*).

Akcentinės galūnių ir kamienų galios dėsningumai tinka beveik visoms linkniuojamosioms kalbos dalims (įskaitant dalyvius). Tačiau reikia atsižvelgti į kiekvienos linksniaavimo paradigmos galūnių akcentinės galios savitumus ir derą juos nuro-

dyti bendrinės lietuvių kalbos aprašomuosiuose veikaluose (apie tai ketinama kalbėti kitame straipsnyje).

Kiek kebliau nustatoma kai kurių įvardžių ir skaitvardžių kamienų ir galūnių akcentinė galia. Pirmiausia minėtini vadinamojo pastovaus galūninio kirčiavimo įvardžiai *anàs, -à, katràs, -à, kurìs, -ì, kažkàs, kažkurìs, -ì* (galima sakyti, kad visos jų galūnės yra stipriosios, o kamienai – silpnieji).

Sunku nagrinėti supletyvinių įvardžių *àš, tù, mēs, jūs, skaitvardžių dū dvì, trys* akcentinę morfemų galią (kai kurie linksniai neturi galūnių; tam tikrų formų kamienus sudaro vieni priebalsiai; be to, skirtingų linksnių kamienai, matyt, yra nevienodo stiprumo, plg.: *mūsų* ir *mumysė, jūsų* ir *jumysė*).

Atskirą būrelį sudaro vienaskiemieniai įvardžiai *kàs, jìs, jì, šìs, šì, tàs, tà;* jų šaknis yra priebalsinė ir iš principo negali turėti kirčio (vienaskiemieniai įvardžiai kirčiavimu visai sutampa su nurodytais įvardžiais *anàs, -à, katràs, -à, kurìs, -ì, kažkurìs, -ì, kažkàs*).

Beje, ir daiktavardžių priebalsinės galūnės negali gauti kirčio, todėl kirtį stipriosios galūnės perduoda gretimam kamieno skiemeniui, pvz.: *sesėf-s, šuñ-s, vandeñ-s*.

DETERMINING ACCENTUAL POWER OF INFLEXIONS AND STEMS OF DECLINABLE WORDS

Summary

The article analyses accentual relations between inflexions and stems of declinable words from a morphological standpoint. The following concepts are given a brief description: accentual strength and weakness of morphemes, prosodic features of the last syllable of stems and attractability of inflexions. Morphemes of disyllabic declinable words are described in the following order: 1) weak non-attractable inflexion, 2) weak attractable inflexion, 3) weak stem with falling accent, 4) weak stem with non-falling accent, 5) strong stem with falling accent, 6) strong stem with non-falling accent, 7) strong non-attractable inflexion, 8) strong attractable inflexion. The definitions obey the rule that any latter definition has to be based on the former one. There are three rules determining which morpheme gets the stress: 1) the rule of attractability, 2) the rule of equal power, 3) the rule of larger power. The rule of inflexion attractability has priority over the other two. It is always to be applied first. The same definitions and rules could be applied in a slightly modified form to polysyllabic words as well. Finally, accentual peculiarities of numerals and pronouns are discussed.

LITERATŪRA

Darden B. J., 1970, Accent in the Lithuanian Noun Declension. – Baltic Linguistics / Eds. T. Magner and W. Schmalstieg, University Park, 47–52.

Darden B. J., 1982, Declension Types and Accent Classes in Modern Lithuanian Adjectives. – Folia Slavica, vol. 5/1–3, 128–135.

Dudas K., 1972, The Accentuation of Lithuanian Derived Nominals. – Studies in the Linguistic Sciences, vol. 2/2, 108–136.

Garde P., 1968, L'accent. Paris: Presses universitaires de France.

Girdenis A., 1997, Kirčiavimas, – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 49–53.

- Hjelmslev L.*, 1936–1937, Accent, intonation, quantité. – *Studi Baltici*, t. 6, 1–57.
Kuryłowicz J., 1940, Intonation et morphologie en lituanien. – *Studi Baltici*, vol. 7, 37–87.
Kuryłowicz, 1962 – Курилович Е. К вопросу о методике акцентологических исследований.
Курилович Е. Очерки по лингвистике. Москва, 436–444.
Saussure F. de, 1896, Accentuation lituanienne. – *Indogermanische Forschungen*, Bd. 8, 157–166.
Stundžia, 1992, Paprastųjų vardažodžių kirčiavimo dėsningumai – *Lituanistica*, t. 2, 71–82.
Stundžia B., 1993, Morfemų ir žodžių akcentinė klasifikacija. – *Kalbotyra*, t. 42 (1), 77–84.
Stundžia, 1995, Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema. Vilnius: Petro ofsetas.

Vilniaus pedagoginis universitetas
Lietuvių kalbotyros katedra

[teikta
2000 m. birželio 29 d.